

Т.О. Масловська,
старший викладач кафедри перекладу та мовознавства,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

ІДІОСТИЛЬ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА В АНТРОПОЦЕНТРИЧНОМУ ВИМІРІ

***Анотація.** Статтю присвячено описові антропоцентричної парадигми в концептуальному висвітленні мовотворчості відомого українського поета Василя Симоненка. Завдяки мовним засобам досягається емоційність, колорит, емоційно-імперативне забарвлення оповіді. Антропоцентризм – ствердження ідеалу творчої особистості, краси і гармонії дійсності, звертання до людини як до вищого сенсу буття.*

***Ключові слова:** антропоцентризм, парадигма, мовотворчість, ідіостиль, антропоморфізм.*

Мовотворчість поета є цікавим феноменом художньої літератури, що заслуговує на всебічне вивчення. Спеціального цілісного дослідження про мову і стиль В. Симоненка немає. Мета нашої наукової розвідки – висвітлити антропоцентризм на матеріалі поезії В.Симоненка, розкрити його смислове та функціональне навантаження у творчості поета, здійснивши образно-семантичний аналіз.

Антропоцентризм – це заперечення теоцентризму середньовічної культури, одна з визначальних характеристик Ренесансу, як і титанізм та індивідуалізм [1, с. 81]. Антропоцентризм – ствердження ідеалу гармонічної, розкріпаченої, творчої особистості, краси і гармонії дійсності, звертання до людини як до вищого сенсу буття. Підкреслюється творча воля людини. Це питання пов'язане з антропоморфізмом – різновидом анімізму, за якого неживі предмети та явища природи, рослинний і тваринний світ, абстрактні поняття уподібнюються до фізичних та психічних властивостей людини. Такі риси мають античні боги та українські. На відміну від персоніфікації, антропоморфізм не позбавляє їх природного вигляду, не втискує в подобу людини. Схильний до одушевлення природи, що засвідчено міфами та фольклором, антропоморфізм – не лише стилістичний прийом, засіб образотворення, близький до метафори, а й спосіб формування тематичних чи фабульних складників художнього твору, що стає іноді композиційним стрижнем («Кров» А. Любченка, «Первінка» М. Вінграновського та ін.) [1, с. 81]. Людина – стрижень (піднесення морального, духовного, розумного, які розвиваються у процесі самопізнання), підкреслюється двонатурність людини (зовнішня і внутрішня, духовна і тілесна). Антропоцентризм – ствердження ідеалу гармонічної, розкріпаченої, творчої особистості, краси і гармонії дійсності, звертання до людини як до вищого сенсу буття. Природно проявляється антропоцентризм під час інтерпретації ідіостиля. Ідіостиль – сукупність прийомів, підпорядкованих єдиному художньому завданню (В.М. Жирмунський, Ю.Н. Тинянов, І.Р. Гальперін, Ю.М. Лотман та ін.). Дослідники ідіостилю: В.В. Виноградов, на сучасному етапі – Е.А. Іванчикова, Г.Я. Солганик, Л.В. Зубова (фонетичні особливості, звукові засоби мови), Е.А. Некрасова. Ідіостиль – це індивідуальний стиль, в якому мовні утворення набувають емоційно-експресивного забарвлення (ідіолекту) [1, с. 406]. Літературний ідіолект у поетичі розглядають як важливий складник індивідуального стилю, власне ідіостилю. На думку дослідників, можна виокремити п'ять продуктивних напрямків, пов'язаних з аспектами вивчення ідіостилю.

1. Ідіостиль – відбір автором загальнономовних елементів. Індивідуальний стиль поета (індивідуалізація мови).

2. Індивідуальність автора, мовностилістичний рівневий аналіз (починаючи від фонетичного до синтаксичного, авторський словотвір). Комплексний рівневий аналіз.

3. Ідіостиль пов'язується з категорією образу автора. Стиль художнього твору. Рівневий аналіз, на основі якого виявляється структура образу автора. Індивідуальне формується на базі таких критеріїв: авторські мовні переваги і відштовхування, частотність, контекстна обумовленість, функціональна заданість, оказіональність. Вони доповнюють рівневий підхід.

4. Ідіостиль – сукупність прийомів, підпорядкованих єдиному художньому завданню (В.М. Жирмунський, Ю.Н. Тинянов та ін.). Стилістична манера письменника, текст, система художніх текстів.

5. Ідіостиль – категорія норми і відхилення від норм мови, жанру, культури, комунікації та ін.

У творчості В. Симоненка поетична техніка має особливості стилю. Поет прагнув, щоб його почули, він не повторює того, що вже було сказано. Помітне розширення в поезії В. Симоненка лексичного простору. «Великий поет – як живлюща роса для мови» [7, с. 67], – зазначав Лорка. В. Симоненко поступово відкривав безмежні для себе надзвичайні можливості мови. Поетичні твори насичені антонімічними фігурами. У його віршах – і явища природи, і психологічні, інтелектуальні та емоційні властивості людей, розмір, колір, кількість, напрямок, дія, оцінки автором подій, явищ. З антономією пов'язується такий стилістичний засіб, як оксюморон («щасливе нещастя», «мовчанням кричати»): наприклад, «говорячи мовчати – мовчанням кричати»: «*Не жартуй наді мною будь ласка, І, говорячи, не мовчи Нащо правді словесна маска? Ти мочанням мені кричи*» [5, с. 67]; «жити – врізати дуба»: «*Люди часто живуть після смерті: Вріже дуба, а ходить і їсть*» [5, с. 35].

Одним із моральних проявів максималізму поета є виділення кришталевого, «чистого» почуття у філософській оцінці. Поет унаочнює почуття, в яких відбивається добро і зло, правда і кривда – це емоційний вияв пристрасності. Це одна з форм вираження пристрасності в поезії В. Симоненка. «Художнє відтворення почуття «в ідеалі» (громадянського, інтимного, естетичного) стає й межею його мистецької ефективності. У межах сформованого стилю емоційне сприймання не може далі поглиблювати поетичний зміст – його можливості використано максимально. Наступний крок у цьому напрямі веде вже до екзальтованості, бо підвищена чуттєвість вимагає і співмірного собі об'єкту: масштабної проблеми, суспільно значимої і навіть глобальної теми» [6, с. 97]. Поет прагне виразити саму суть людських взаємин і суспільне буття. У вірші «Ровесникам» В. Симоненко закликає ровесників бути гідними спадкоємцями своїх батьків («*Ми в світ прийшли успадкувати славу, Діла, і думи, й чесні мозолі Батьків велику полум'яну справу... Нехай серця не знають супокою, Хай обганяють мрії часу біг, І наша юність буде хай такою, Щоб їй ніхто не заздрити не міг*» [3, с. 62]). В. Симоненко звертається до молоді з вимогою «*не лицемірити, не чванитись тихато, Не дуракам пускати в очі дим, Не з мудрим виглядом забурені цитати Вижукувати голосом худим*» [3, с. 146], бо сам поет хоче «*правді бути вічним другом І ворогом одвічним злу*» [3, с. 146]. Ряд поезій-інвектив громадянської лірики та сатири спрямовано проти обивательства («Листи до всесвітнього обивателя», «Гнівні сонети»: «*Не люблю я вас, дурнів приручених Ваш єлейний холопський тон... Жаль залізаних вас і приручений З мозком куплених за капрон... Тому в грудях моїх намучених Вибухає аж сто мегатон!*» [3, с. 136], обмеженості мислення («Погода»: «*І тільки той, хто чхає на погоду Той, хто не служить череву в догоду, Зуміє правді й розуму служить*» [3, с. 138], посередності («Торжествують: він не помилюся»), догматизму («До папуг», «Догматикам»: «*Позичте їм зерна засіять ниви, Помийте їх ріллю дощем думок, – Може, – чому б не повірить в диво? – Вродить якийсь колосок*» [3, с. 140], «циркулярності» мислення («Суд»: «*Вона даремно присягала слізно, Що не чинила і не чинить зла. Була у суддів логіка залізна: Вона ні в які рамочки не лізла, Вона – новою думкою була*» [3, с. 141].

Визначеність – одна з рис характеру ліричного героя В. Симоненка, який прислухається до нової точки зору, до інших («Гей, нові Колумби й Магеллани»): «*Мріяти й шукати, доки жити, Шкварити байдужість на вогні!... А якщо відкрию вже відкрите, – Друзі! Ви підкажете мені*» [3, с. 12]. Поет не узурпує право на віднайдення істини: «*В океані рідного народу Відкривай духовні острови!*» [3, с. 12]. Його поезія позбавлена зверхності. В. Симоненко порушує моральні проблеми сучасності, задається питанням про смисл життя («*Живе лиш той, хто не живе для себе, хто для других виборює життя*»), людську красу («*Благословенна щедрість! Все від неї Від щедрості думок, сердець і рук. Краса сповита матір'ю землею Від щедрості страждань її і мук І ми народжені од щедрості любові Нас годувала щедрість матерів*» [3, с. 68], людську гідність («*Ми – це не безліч стандартних «я», А безліч всесвітів різних. Ми – це народу одвічне лоно, Ми – океанна вселюдська сім'я. І тільки тих поважають мільйони, Хто поважає мільйони «Я»*» [3, с. 144], величність («*В боротьбі за правду проти тьми. Генії! Безсмертні! На коліна Станьте передсмертними людьми!*» [3, с. 35].

В. Симоненко тяжіє до сконцентровано-афористичних виразів, стаючи своєрідною «мораллю» та «силою» художнього твору [8, с. 41]. Вірші В. Симоненка часто завершуються афоризмом («Найогидніші очі порожні»), складаються з однозначних тверджень і завершуються «мораллю»: «*Найогидніші очі порожні, Найгірніше мовчить гроза, Найнікчемніші дурні вельможні, Найпідліша брехлива сльоза. Найпрекрасніша мати щаслива, Найсолодіші кохані вуста, Найчистіша душа незрадлива, Найскладніша людина проста. Але правди в брехні не розмішуй, Не ганьби все підряд без пуття, Бо на світі той наймудріший, Хто найдужче любить життя*» [3, с. 62].

В. Симоненко художньо розв'язує філософські проблеми людського щастя («Покара»), одвічні істини кохання (поезія «Ну скажи – хіба не фантастично»). Натомість гострота соціальних і моральних інвектив

природніше звучить у сатиричних творах В. Симоненка в гостро викривальних зверненнях («Пересторога славолюбцеві», «Містиківі», «Пильному», «Одному сатирикові», «Лист до всесвітнього обивателя», «До папуг», «Догматики», «До суєсловів», «Кривлякам» та ін.) та гумористично-сатирично мініатюрах циклів «Заячий дріб», «Мандрівка по цвинтарю». У кожному з них стисло, часто й афористично (а це від самого початку улюблена форма авторського самовираження) означені – і вже самим фактом цього називання заперечені – моральні і соціальні негаразди, що, незважаючи на свою локалізацію, уконкретненість («Хабарникові», «Холуєві», «Підозрілому», «Бюрократові», «Кляузникові», «Плазунові», «Ледареві», «Брехунові», «Любителю вказівок», «Роззяві», «Менторові», «Метушливому», «П'яничці», «Майстрові засідать», «Заздрісникові», «Епігонові»), прочитуються як явища системного характеру. У збірці «Лебеді материнства» (1989) сатиричні твори (раніше видруковані і нові поетичні інвективи складають окремих розділ «Гострий плуг»). Серед них – відомі поезії В. Симоненка «Герострат», «Балада про зайшого чоловіка», «Суд», «Злодій», «Веселий похорон». Моральні і духовні каліки та виродки охарактеризовані поетом в байках, епіграмах та сатиричних епітафіях. Є. Сверстюк зазначає, що «Василь з його гострим чуттям істини... особливо різко викривав протилежний тип людини – браконьєра і герострата, готового пропити спадщину і мертвих, і живих, і ненароджених» [9, с. 455]: *“Їх би за ґрати, їх би до суду, Їх би до карцера за розбій! Доказів мало??? Доказом будуть Лантухи вкрадених вір і надій”* [3, с. 142].

Сатира В. Симоненка весь час була актуальною. Поет прагне до об'єктивної істини, він підійшов до справжньої філософічності, але повністю розкрити свій талант не встиг. «Поетика В. Симоненка з усією властивою їй емоційністю і націленістю на виявлення істин орієнтована на значне, фундаментальне в усіх сферах життя людини і суспільства. Поет прагне всьому найважливішому дати ім'я, і саме тому його поетика виявляється найпліднішою при розв'язанні основоположних питань часу» [6, с. 101]. Поет вводить у художній текст багато абстрактних філософських категорій. Добро і зло, Правда та Кривда, життя та ілюзії (ілюзії є невіддільною частиною життя, *«бо не можна життя заховати за рожевих ілюзій вуаль»*), любов та ненависть (*«І обнявся сміх з журбою, Ненависть – з любов'ю* [3, с.107], щастя і горе визначені поетом чітко (*«Хоч на щастя багате, Але кожну людину Ждуть і печаль, і сум, і втрати, І не можна їх обминуть»*). В. Симоненко впевнено працює на рівні філософських узагальнень, він деталізує поетичний світ. Поет ніби означає кожне явище, вириває із життєвого потоку і підводить його «під істину», художньо аналізує дійсність. У ліриці В. Симоненка протилежності не зникаються в єдність. Підмічена така єдність звучить дисонансом («Дисонанс»), як у поезії «Ніч в озері»: *«На дні повільно хмари темно-сині Повзуть, немов підводні кораблі, А навкруги ні клаптика землі – Одні лиш зорі, строгі і красиві. І я тремчу – у грудях канонада, Я онімів, бо не земна принада Мені так душу щастям колеса. І соромно стає, і розум бере втома: Адже болото й гнилизну у ньому Хова ревниво крадена краса»* [3, с. 100].

В. Симоненко вдало поєднує суперечності («Джерелом вдарить ніжність із грубості, Заворкують живі струмки»), а в поезії «Чадра» поет відтворює змагання з «істинністю» створюваного образу, який перетворився на іншу істину – кохання, яке має свої виміри: *“Я тебе не сприймаю за істину – Небо навіть і те рябе. Одчайдушну, печальну, розхистану, Голубу і безжально освистану – І таку я люблю тебе!”*. У лірику В. Симоненка проникає багатовимірність, амбівалентність характеристик, хоча у вигляді принагідної якості [6, с. 103]. І не випадково поет відображає родинні стосунки, де добро і зло, спорідненість і відчуженість переплетені, невістка та син допікають немічному старому: *«Сяють очі глибоко з-під лоба, Тільки пух лишивсь на голові... Лає син, що ні чорта не робить, Допіка невістка: ще живі?»*, а дід звик до хати, до обійстя, *«до малечі, що його, мов батька, облягла...Все стерпить, хіба заплаче стиха, Дивлячись на добрих малюків. Все стерпить – докори, сором, лихо – Лиш би вмерти на землі батьків!»* [3, с. 51]. Хоч ця багатозначність лише супутна у вірші поета, але вона не випадкова.

В. Симоненко постає переважно ліриком і в епічних своїх спробах; ліриком, що має свою не просто улюблену чи головну – вистраждану тему, громадянську. Перу поета належать кілька поем: «Червоні конвалії», «Кирпатий барометр», «Прокляття», «Симфонія прощання» та казки «Цар Плаксій та Лоскотон», «Подорож в Україну Навпаки», «Казка про Дурила». У поемах В. Симоненка натомість переважає об'єктивно-ліричне начало – самовираження художніх персонажів як головний спосіб характеротворення («Танець пітекантропів», «Погрози ночі», «Хор генералів» у поемі «Кирпатий барометр» чи «Монолог перед іконами», «Плач Ісуса» у поемі «Прокляття», або «Хлипання Голоду» в «Симфонії прощання»); у поемах безпомилково відчувається авторська присутність («Я слухав цих базік») – його настроїв, його погляд, життєвий досвід завжди впливають на художнє потрактування теми чи окремих сюжетних і психологічних ситуацій (як, наприклад, у «Симфонії прощання» чітко проступає конкретна життєва реальність – «Але народне повоєнне горе довіку, мабуть, не забудь мені», – відтворена ще раніше у вірші

«47 рік»). Його поеми не є широкими епічними полотнами своєї епохи, та водночас вони висвічують найприкметніші ознаки і найважливіші події її, спираючись на особистий досвід автора – доповідача, присутність якого в кожній із поем не завуальована, а відверта («Я жбурляв не слова, а бомби», «Червоні конвалії», «Над прірвою віків... стою, вдивляючись в тисячолітню млу», «Симфонія прощання»). Усе це дозволяє автору відтворити епоху переважно в її суб'єктивному сприйнятті, а отже – й відповідному емоційному та смислово забарвленні. Головні критерії Симоненкової естетики – «бути правдивим як у деталях, так і в суті. Звичайно, поезія передбачає інші способи узагальнення, ніж проза: в першій автор досяг дуже багато, до другої лише підступав» [4, с.10]. У прозі В. Симоненка менше опису, натомість відчутні психологічні колізії, які не потребують авторського розтлумачення.

В. Симоненко використовував у поезіях чотирирядкову строфу ямбічного параметру, перехідне римування, наприклад, у вірші «Жорна», п'ятистопник зустрічаємо у поезіях «Можливо, знову заgrimлять гармати», «Верба». Цим же розміром написано багато поезій у збірці «Земне тяжіння» («Там, у степу, схрестилися дороги», «Лев у клітці», «Поет і природа»). Також зустрічаємо в поезіях В. Симоненка хорей та трискладові метри з різними ускладненнями. Однак В. Симоненко не захоплювався верлібром та вишуканими складними строфами. У строфічній будові його віршів переважає чотирирядкова строфа, поет пише сонети та декілька віршів дворядковою строфою. Поетові вдається досконале озвучення рядків (вірш «Жорна», на ж і з: «каміння клацало зубами в жорнах, жувало жовті зерна на друзки», або, наприклад, вірш «Осінній дисонанс»: «Дрантя спустило на темні бори. Сонного місяця сива лисина Полум'ям сизим горить. З ротатим, ридаючим риком Вітри орди мхар несуть»). Ці елементи органічно присутні в поезіях і мають свою функцію, надаючи поезії певного мистецького забарвлення. Інколи в поезіях В. Симоненка в римованих закінченнях очевидна звукова функція шиплячих, наприклад, вірш «Там, у степу схрестилися дороги», закінчується такою строфою: «Ми йдемо. Ти щось мені говориш. Твоя краса цвіте мені в очах. Але скажи: чи ти зі мною поруч Пройдеши безтрепетно по схрещених мечях?»).

Отже, в строфічній будові його віршів домінує чотирирядкова строфа, поет пише сонети та декілька віршів дворядковою строфою. Поезія В. Симоненка оригінальна. Антропоцентричне дослідження ідіостилю В. Симоненка базується на пошуку стратегічно зумовлених суб'єктивних мовних уподобань і відштовхувань (на виявленні в мовній тканині тексту).

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковалів Ю.І. Літературознавча енциклопедія в 2 т. / Ю.І. Ковалів. – К.: Видавничий центр «Академія». – 2007. – 622 с. – Т. 1.
2. Ковалів Ю.І. Літературознавча енциклопедія в 2 т. / Ю.І. Ковалів. – К.: Видавничий центр «Академія». – 2007. – 622 с. – Т. 2.
3. Симоненко В. Лебеді материнства: Поезія, проза / В. Симоненко. – Дніпропетровськ: Промінь, 1989. – 224 с.
4. Симоненко В. Півні на рушниках: Оповідання, щоденник / В. Симоненко. – Львів, 1992. – 90 с.
5. Симоненко В. Берег чекань / В. Симоненко. – «Сучасність», 1973. – 310 с.
6. Моренець В. На відстані серця: Літературно-критичні статті, нариси, есе / В. Моренець. – К.: Рад. письменник, 1986. – 240 с.
7. Лорка Ф.Г. Думки про мистецтво / Ф.Г. Лорка. – К.: Мистецтво, 1975. – 289 с.
8. Ткаченко А. Василь Симоненко. Літературний портрет / А. Ткаченко. – К.: Дніпро, 1990. – 204 с.
9. Сверстюк Є. На святі надій. Вибране / Є. Сверстюк. – К.: Наша віра, 1999. – 489 с.

Т.А. Масловская. Идиостиль Василя Симоненка в антропоцентрическом измерении. – Стаття.

Аннотація. Стаття посвячена описанию антропоцентрической парадигмы в концептуальном освещении языкового творчества известного украинского поэта Василя Симоненко. Благодаря языковым средствам достигается эмоциональность, колорит, эмоционально-императивная окраска повествования. Антропоцентризм – утверждение идеала творческой личности, красоты и гармонии действительности, обращение к человеку как к высшему смыслу бытия.

Ключевые слова: антропоцентризм, парадигма, идиостиль, антропоморфизм.

T. Maslovska. Vasil Simonenko's idyllic style in anthropocentric dimension. – Article.

Summary. This article describes the anthropocentric paradigm in conceptual coverage of linguistic creativity of the famous Ukrainian poet Vasil Simonenko. Due to linguistic resources, emotion, colour, colour emotional narrative imperative is reached. Anthropocentrism is affirmation of the ideal creative personality, beauty and harmony of reality, appeal to man as the highest meaning of life.

Key words: anthropocentrism, paradigm, linguistic creativity, idyllic style, anthropomorphism.